

VELIKI PETAK U VRNIKU NA KRKU - PRILOG POZNAVANJU RIJEČI OPLAČA

JELKA VINCE-PALLUA
Centar za etnološku kartografiju
Filozofski fakultet
Zagreb, Đ. Salaja 3

UDK 398.332.12:801.54(497.13) Vrbnik
Prethodno priopćenje
Primljeno 22.IX.1991.

Vrbnik na otoku Krku, riznica glagoljaške baštine, poznat je po svojoj vjerskoj i kulturnoj prošlosti. Posebnosti svetkovanja Velikog petka pridonose *kapari* (bratovština sv. Ivana Krstitelja), koji pred Božjim grobom pjevaju dvije pjesme s mnogim staroslavenskim elementima u tekstu - Božji plač i Pojubicu. U članku se pokazuje kako je došlo do toga da pučka etimologija riječ *oplača* tumači kao kolač o'plača za umrlim Kristom. Pomoću podrobnijih podataka o tom kolaču iščezlom iz upotrebe (kada se u Vrniku prestalo proizvoditi med), želi se učvrstiti Skokova hipoteza o dalmatinskom leksičkom utjecaju (od lat. placenta - posteljica).

Ovim prilogom željela bih ukazati na prvotnu svrhu svog odlaska u Vrbnik na Veliki petak (29. ožujka 1991.) - pronaći bar u sjećanju najstarijih Vrbničana (Vrbničanki) poseban kolač - *oplaču*, koji me zaintrigirao iz više razloga a koji je, bar posredno, vezan uz Veliki petak.

Drevni gradić Vrbnik na otoku Krku, koji se spomminje već u najstarijoj starohrvatskoj ispravi »Slavnog Dragoslava« iz 1100. godine, nije slavan samo po zlatno-žutom vinu, vrbničkoj žlahtini i po obljubljenom pjesmi »Vrbniče nad morem« u Mokranjčevoj obradi nego i po svojoj vjerskoj i kulturnoj prošlosti. Vrbnik je nadaleko poznat po kulturnim posebno glagoljskim stranama, kao što su npr. Vrbnički statut iz 1388. g. (dakle točno 100 godina nakon Vinodolskog zakonika), glagoljski misali i brevijari, a čitav Krk slovi kao riznica glagoljaške baštine, pa ga je Varoslav Jagić s pravom nazvao kolijevkom glagoljice. Upravo se u Vrniku ta glagoljaška baština najčvršće i najžilavije očuvala.

Vrbnik je do današnjih dana poznat kao grad brojnih svećenika. Vrbnički povjesničar iz 19. stoljeća Josip Antun Petriš u svojoj knjižnici »Nike uspomene starinske« piše za Vrbnik : »Vrbnik doisto u prošasta doba biješe previše pobožan. To svidochi i velik broj crkav, oltarov i bratovštin, koje na čast Boga, B.D. Bogorodice Marije i mnogih drugih svetac postavnih i nadarenih sa svakoverstnim blagom spomina uzderži se još i danas kod Vrbničana« (Bolonić, 1981:138).

Bratovština sv. Ivana Krstitelja u Vrniku, tzv. *kapari*, jedina do danas preživjela, ide u red najstarijih poznatih bratovština u krčkoj biskupiji. Datira još iz srednjega vijeka (osnovana 1323.), a imala je i svoj statut na hrvatskom jeziku pisan glagoljicom. Ta je bratovština dobila svoj naziv po tzv. *kapama*, bijelim suknenim tunikama s križićem na prsima i leđima. Sama, pak, tunika dobila je ime po duguljastim kapama, kapuljačama, koje poput previjesa vise niz leđa. Ta se bratovština obnavlja, prema starom običaju, upravo na Veliki petak. Ovog proljeća, nakon više godina, obnovila se za četiri člana pa sada broji dvadeset osam *kapara*.

Posebne zasluge stekle su bratovštine za pučko pjesništvo. S njima je usko povezana poezija lauda, duhovnih pjesama, koje su braća na svojim sastancima i na procesijama recitirala u dijalogu. Iz njih se kasnije razvila prava crkvena drama, tzv. skazanja. Upravo je to još donekle sačuvano u običajima Velikoga tjedna, osobito na Veliki petak kad se u procesiji pjevaju duhovne pjesme »Božji plač« i »Puče moj«, te druge pjesme o mucu Kristovoj. Mihovil Kombol, poznati teoretičar književnosti, smatra da je »Božji plač« vjerojatno ostatak jednog takvog skazanja. Hrvatski glagoljaš, pop Jerko Grešković, tridesetih godina ovog stoljeća piše: »Mnogome će se činiti da se taj »Božji plač« ne može nikako - a komo li lijepo-pjevati, ali kad bi to na Veliki petak uveče nakon procesije pred tajanstvenim »Božjim grobom« slušao, divio bi se turobnoj melodiji i žalio bi, što će uskoro i ona umuknuti, jer više nema starinskih pjevača« (Bolonić, 1975:156). Vidimo da je strah popa Graškovića bio sasvim neovisan.

Vrhunac je večeri dojmljiv i dirljiv nastup kapara u crkvi nakon procesije gdje pred Božjim grobom pjevaju starinsku pjesmu u čast mucu Isusovoj, *Božji plač i Pojubicu u čast Majke Božje*

BOŽJI PLAČ (pjesma inače ima 16 kitica)

- 1) O presveto Božje telo
 Ko bi na križu umoreno
 I v no i v novi grob položeno
 Mi grišnici molimo Te pomiluj nas.

Pripjev koji pjeva puk:
 Isuse Kriste Spas Spasitelju,
 Ah milostiv nam budi,
 a za nas, naših grihi.

- 7) Kada bi k mestu On priveden,
 A ondi bi zdvignjen i bi svlčen
 I na križ Ga ondi izložiše,
 A i s čavli Ga močno prigvozdiše.

- 15) Sinu moj predragi, veliko veselje,
 Dojila sam Te mojimi prsi,
 A sada si ranjen s desne strane,
 Dreselo i žalosno je srce moje!

POJUBICA (pjesma inače ima 15 kitica)

- 1) O Gospoje sveta Marije, primi duše
bratije i sestara naših i moli svojega
milostivoga Sina, da bi njim prostil grihi.
- 2) Molimo Te, Gospodine Bože milostivi,
Jakože izbavi Jenoha i Iliju od smrti opće vika sego,
Tako izbavi duže bratije i sestara naših,
da ne budut v mukah.
- 3) Molimo Te, Gospodine Bože milostivi,
Jakože izbavi Noja od potopa.
Tako izbavi duše bratije i sestara naših,
da ne budut v mukah.

Na Veliki petak zvona šute pa je prvi susret s nekim znakom koji obilježava taj blagdan treset i zveket škrebetaljki što ih uokolo nose djeca po čitavom Vrbniku. Radi se o drvenim daščicama s metalnim kukama koje, kada ih se trese lijevo - desno, proizvode prodoran zvuk.

Njima se, također, nekoliko puta daje znak povorci da stane u večernjoj procesiji po mračnim, uskim vrbničkim uličicama. Procesiji prisustvuju gotovo svi mještani i to posebno utvrđenim redom: muškarci, dječaci, kapari, ministranti, svećenici sa svetim moćima pod baldahinom, pjevački zbor, djevojčice, žene.

Kao što sam već na samom početku rekla, prvotna svrha mog odlaska u Vrbnik na Veliki petak bila je unijeti nešto više svjetla u tumačenje postanka riječi *oplača*, koja je, bar posredno, vezana uz Veliki petak.

Pučka etimologija tumači *oplaču* kao kolač od plača (kolač o'plača), plača za umrlim Kristom na Veliki petak. Pravi korijen riječi *oplača*, međutim, ne treba povezivati uz plač i oplakivanje Krista na Veliki petak, nego, kao što ćemo vidjeti, uz plosnati oblik kolača, nalik placenti, posteljici, a odraz je dalmato-romanskoga jezika iz predmletačkoga doba, dakle dalmatskoga leksičkoga utjecaja na Krku. Kad se govori o dalmatskom jeziku, valja reći da je još 1898. na Krku živio Tone Udina - Burbur, posljednji Krčanin koji je govorio jednim narječjem dalmato-romanskoga jezika, veklesun tj. krčki. Kao što je poznato, od tog jezika potječe i talijanski naziv Veglia za otok Krk.

Oplača bi tako, prema Petru Skoku, bila leksički ostatak od *la placenta* s krivo razloženim članom *l'aplacenta* (umjesto *la placenta*): *l'aplaca* s gubitkom *-enta* : *aplaca: oplaca* (Skok, 1975 :590).

Skok, naravno, nije imao vremena točno utvrditi o kakvu se to kolaču radi čime bi, vjerujem, mogao učvrstiti svoju hipotezu. On *oplaču* navodi samo kao »nekakav kolač što se peče u Vrbniku na Krku« (Skok, 1975 :590). U Ivana Žica,

međutim, nailazimo na podatak: «Medenaki, poprenaki, oplačeto je bivalo 'se jedno, ma pokli je nestalo meda, nestalo je i toga. Bili su to nikakove kolačiće z medon zamišeni» (Žic, 1901:17). U njega ćemo dalje naći: »Čel je bilo u Vrniku prije čudo. Sedaj (tj. kada piše - 1901. g.) jih je jako malo. Ima kigodir ter kigodir po nikoli uli ... za likariju« (Žic, 1901:17).

Da je Vrnik u prošlosti imao lijepe prihode od meda, potvrđuje izvještaj krčkog providura iz 1587. g., a i posebna glava u Vrbničkom statutu 1388. u kojoj je predviđena posebna, i to ne mala kazna za krađu košnice (»ulja«). Čuli smo, dakle, da je na početku stoljeća bilo malo meda (Žicovo svjedočenje iz 1901.), pa ne čudi da su se prestali peći medenjaci - oplače. Također i kasnije, prema službenoj statistici iz 1955., koju navodi Bolonić, »bilo je na čitavom otoku Krku samo tisuću košnica« (Bolonić, 1981:118).

Oplača je, prema svemu iznesenome, najvjerojatnije medenjaka plosnata okrugla oblika, kako se obično i prave medenjaci, što bi išlo u prilog Skokovoj pretpostavci. Riječ *oplača* bi, prema tome, bila romanski leksički utjecaj (od placenta - posteljica), kao što je to sa sigurnošću utvrđeno za jedan drugi slatki proizvod, palačinku, koja zasigurno svoj naziv duguje svome obliku koji podsjeća na posteljicu, a vuče ga također od latinske placente. Palačinka je, za razliku od *oplače*, k nama stigla drugim putovima - preko rumunjskih krajeva kao *placinta* posredstvom mađarskih *palacsinti* uz izmijenjen sufiks -ta u naš -ka kao *palačinka* (Kluge, 1975:528). *Oplaču*, dakle ne treba povezivati s Velikom petkom jer *oplača*, kako smo vidjeli, nije kolač od plača za umrlim Kristom.

Do ove pomutnje u pučkoj etimologiji došlo je, najvjerojatnije, zato što se upravo za Veliki petak, ali i kad netko umre, dakle upravo u prilikama oplakivanja umrlog Krista ili pokojnika, danas peče posebna vrsta kruha, naglašavam kruha, zvanog *kolač* zbog svoga okrugla oblika (kolo-kolač) s rupom u sredini. Taj se kruh do pred tridesetak godina na Veliki petak skupljao u posebne vreće za siromahe, tzv. *maže*, koje su se stavljale upravo pred Božji grob. Spomenuti se okrugli kruh, kolač, daje još i danas nakon sprovoda svakome od kapara na tzv. *Pojubici*, večeri priredenoj kaparima iz zahvalnosti što su nosili mrtvaca na groblje i pjevali *pojubicu*. Taj je kruh, dakle, sasvim slučajno u pučkoj etimologiji postao kolač od plača - kolač oplača, dok je pravi kolač, medenjaka *oplača*, iščeznuo iz upotrebe sačuvavši, međutim, u svom nazivu romanski, dotično dalmatinski leksički utjecaj.

LITERATURA

Bolonić, Mihiovil: *Bratovština Sv. Ivana Krstitelja u Vrniku - Kapari i druge bratovštine na otoku Krku*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

*** *Otok Krk, kolijevka glagoljice*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

*** *Vrnik nad morem, Krčki zbornik 9*, posebno izdanje 3, Krk, 1981.

Kluge, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Walter de Gruyter, Berlin New York, 1975.

Machek, Václav: *Etymologick slovník jazyka českého a slovenského*, Československá akademie věd, Praha, 1957.

Skok, Petar: *Etimologijski rječnik*, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1975.

Žic, Ivan: Vrbnik (na otoku Krku), Zbornik za narodni život i običaje 6, JAZU, Zagreb, 1901.

Rječnik JAZU, sv. 39 /Priredio T. Maretić/, JAZU, Zagreb, 1923.

Kapari u Vrbniku na Krku

BILJEŠKE

- * Snimku Božjeg plača i Pojubice kao popratni zvučni zapis uz dia-pozitive imali su prilike čuti sudionici znanstvenoga skupa »Istraživanje pučke pobožnosti« na godišnjem sastanku HED-a u lipnju 1991.

GOOD FRIDAY IN VRBNIK ON THE ISLAND OF KRK - SOME NEW FACTS ABOUT THE WORD OPLAČA

Summary

On the island of Krk, a treasury of glagolitic inheritance, there is a small town Vrbnik well known for its religious and cultural past. *Kapari*, a fraternity that has survived from the Middle Ages in Vrbnik, especially contribute to the celebration of Good Friday. In front of the God's grave they sing two songs full of Old Church Slavonic elements - *Božji plač* and *Pojubica*. A special cake *oplača*, indirectly connected with Good Friday, is also being discussed. The intention of this article is to show how vulgar etymology came to the explanation of the word *oplača* / *kolač o'plāča* / as »a cake of mourning« dead Jesus. The author adds some new facts which support Skok's hypothesis about Romance /Dalmatian/ origin of this word /from latin *placenta*/.